

Vo svetle pravoslávnych ikon XI.

Ikonografia najväčších kresťanských sviatkov IV.

Sviatok **svätej Päťdesiatnice – Zostúpenia Svätého Ducha na apoštolov**. Tento sviatok v sebe spája starozákonnú a novozákonnú dobu, je považovaný za deň počiatku činnosti Christovej Cirkvi. Udalosť zostúpenia Svätého Ducha je sviatkom zavŕšenia celého diela Božej ikonómie spásy ľudského rodu a mnohí ho nazývajú aj dňom „narodenia“ Cirkvi, pretože od toho dňa apoštoli naplnení Svätým Duchom odhodlane hlásali Christa – Spasiteľa a počet veriacich rýchlo narastal. Tento sviatok sa nazýva aj Svätá Päťdesiatnica, pretože sa udial na päťdesiaty deň od Paschy a tiež v deň židovskej starozákonnej päťdesiatnice – sviatku letníc. Päťdesiatnica je tiež naplnením starozákonného proroctva proroka Joela: „Potom vylejem svojho Ducha na každé telo...“ (Joel 3, 1).

Po Vznesení sa Isusa Christa na nebo sa Presvätá Bohorodička, apoštoli, ženy myronosice i ostatní Christovi učeníci vrátili do Jeruzalema, kde sa podľa Tradície často spoločne modlili a navštevovali aj jeruzalemský chrám. V blízkosti domu apoštola Jána Bohoslova, kde žila aj Prečistá Mária, nachádzala sa Sionská dvorana, ktorá bola prvým kresťanským chrámom a kde sa schádzali učeníci na spoločné modlitby. Na desiaty deň po Vznesení sa Christa na nebo sa tak, ako obyčajne, zišli všetci Christovi učeníci i Božia Matka do Sionskej dvorany. Bol tretí čas (deväť hodín doobeda), keď tu zrazu povstal zvuk z neba akoby prudký vietor a naplnil celý dom. Potom sa zjavili ohnivé jazyky, ktoré sa usadili na každého z nich. Všetci sa naplnili Svätým Duchom a začali oslavovať Boha rôznymi jazykmi, ktoré predtým nevedeli. Tak mohli hlásať Christa všetkým národom až do posledných končín sveta. V deň Päťdesiatnice sa narodila Christova Cirkev a na zemi sa začalo neviditeľne stavať Nebeské Kráľovstvo. Čoskoro (6. st.) táto udalosť poslúžila aj na napísanie ikony, ktorej hlavným cieľom bolo pripomenutie si dňa Zostúpenia Svätého Ducha, ktorého prisľúbil poslať samotný Spasiteľ.

Pravoslávna ikona má však omnoho dôležitejšiu úlohu, ako len pripomenúť si nejakú udalosť či svätca, ona má človeka priviesť k získaniu Svätého Ducha, ona učí človeka vidieť Božské a večné. Charakter pravoslávnej ikony, jej symbolika, farby a čiary sú výsledkom skúsenosti Cirkvi z duchovnej oslavy sviatkov. Ikona Zostúpenia Svätého Ducha má v prvom rade priviesť človeka k jednote, do jednej Christovej Cirkvi. To je zachytené v kompozícii dvanástich apoštolov, ktorí sú umiestnení do oválneho tvaru a obrátení smerom k sebe. Častokrát sa medzi vrchnými dvoma apoštolmi nachádza aj Prečistá Bohorodička (ikony od 16. st.), ktorá sa takto javí ako zavŕšenie kompozície – ved' cez ňu na zem zišiel Staviteľ Cirkvi Isus Christos. Na mnohých ikonách sa nezobrazuje (hoci istotne na udalosti nechýbala), aby tým ikona sviatku poukázala, že vrchné miesto patrí jedinej Hlave Cirkvi – Isusovi Christovi. Preto sa tam zvyčajne zobrazuje voľný kráľovský trón. Zvláštnosťou tejto kompozície je, že na ikone nie sú napísaní presne tí apoštoli, ktorí patria medzi tzv. dvanástich, ale je tam napr. apoštol Pavol, ktorý ešte niekoľko rokov potom prenasledoval kresťanov, sú tam tiež i evanjelisti Lukáš a Marek, ktorí nepatrili k tzv. dvanástim učeníkom Isusa Christa. Na prvý pohľad sa táto zvláštnosť zdá ako akési protirečenie voči skutočnej historickej udalosti, no nesmieme zabúdať na nadčasovosť pravoslávnej ikony. Zbožní ikonopisci napísali na ikonu apoštola Pavla z úcty k jeho misijnej činnosti, ktorou do Christovej Cirkvi získal mnoho veriacich a „rukopoložil“ mnohých biskupov. Spoločne s apoštolom Petrom im patrí vrchné miesto v kompozícii dvanástich apoštolov. Na ľavej strane, pod apoštolom Petrom nachádzajú sa dvaja evanjelisti Matúš a Lukáš a na pravej strane, pod apoštolom Pavlom, evanjelisti Ján Bohoslov a Marek. Evanjelisti držia v rukách Evanjelium a ostatní apoštoli zvitky, ktoré symbolizujú ich neskoršie kázanie Božieho slova večného života a tiež na znak cirkevnej učiteľskej sily, ktorú dostali cez blahodať Svätého Ducha. V osobách evanjelistov Marka a Lukáša sú zastúpení všetci ostatní Christovi učeníci a v osobe apoštola

Pavla sú zastúpení všetci ostatní veriaci, teda na ikone je mysticky zobrazená celá Svätá Cirkev.

V dolnej časti ikony uprostred sa na tmavom (zväčša čiernom) podklade nachádza symbolická postava starca, ktorá je odetá do červeného kráľovského rúcha a na hlave má kráľovskú korunu. Zosobňuje „KOZMOS“, t. j. celý svet. Na najstarších vyobrazeniach ikony sú na tomto mieste, súhlasne s textom Skutkov svätých apoštolov, umiestnení mnohí ľudia, ktorí sa zišli spolu s apoštolmi (Sk 2, 9–11). No dáv ľudí narušoval kompozíciu jednoty, preto namiesto ľudí sa na ikonu začala písať symbolická postava Kozmosa s bielym plátom na rukách, v ktorom sa nachádza dvanásť zvitkov symbolizujúcich učenie dvanástich apoštolov, ktoré osvetlilo celý svet. Jeho pozdvižené ruky symbolizujú ochotu prijať Božie slovo od apoštolov. Starcom je preto, lebo zostarel od Adamovho prvého hriechu, červené rúcho má preto, lebo svet prinášal krvavé obete diablu a kráľovskú korunu má preto, lebo vo svete panoval hriech. Pod touto postavou je potrebné chápať celý svet, ktorý prijíma Christovo učenie, ktorý sa cez kázne apoštolov premieňa na Christovu Cirkev. Preto je oblečený do kráľovského rúcha a umiestnený do centra spodnej časti ikony. Tmavé pozadie symbolizuje hriech a neveru, v ktorých sa svet nachádzal.

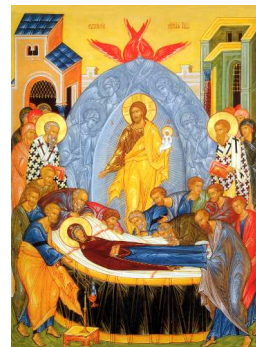
V hornej časti ikony je zobrazená časť kruhu, ktorá symbolizuje nebo a z ktorého vychádza dvanásť lúčov (ak je na ikone Bohorodička tak trinásť). Tie symbolizujú krst Svätým Duchom a ohňom (podľa proroctva svätého Jána Krstiteľa – Mt 3, 11) a posvätenie apoštolov. Ohnivý jazyky sa nachádzajú aj nad hlavou každého apoštola zvlášť, teda každý dostal dary od jedného Svätého Ducha. Na najstarších ikonách sa po stranách nachádzali aj kvety a stromy, ktoré symbolizovali rajskú záhradu a vyjadrovali nádej, že Christova Cirkev bude opätovným návratom k rajskému životu už na zemi. Potom sa stromy a kvety nahradili časťami domu, aby sa zdôraznilo, že táto udalosť sa odohrala vo vnútri.

Udalosť Zostúpenia Svätého Ducha je zavŕšením diela Svätej Trojice – z vôle Otca sa Boží Syn vtelil a prišiel medzi ľudí, aby ich spasil a zostúpil aj Svätý Duch, aby posvätil dielo Syna – Cirkev, prostredníctvom ktorej sa človek môže zachrániť. Preto sa tento sviatok často nazýva aj dňom Svätej Trojice a je možné tu použiť aj ikonu – tzv. starozákonná Trojica (traja anjeli u Abraháma alebo „Trojica Andreja Rubľova“).

Sviatok Zosnutia Presvätej Bohorodičky. V Pravoslávnej Cirkvi veľká úcta patrí Presvätej Bohorodičke, ktorá ako „Lestvica“ (rebrík) poslúžila v diele našej spásy, keď sa práve v jej lone tak nevysloviteľne a tajomne stal Boží Syn človekom, prijal celú ľudskú prirodzenosť.

Pravoslávna ikonografia sviatku Zosnutia Presvätej Bohorodičky, ako aj samotný sviatok (historická udalosť i liturgické texty), sa v plnosti zakladajú na svätej Tradícii. Tento sviatok sa začal sláviť v jeruzalemskej Cirkvi veľmi skoro a v šiestom storočí sa už sviatkoval všade. Prvé známe vyobrazenie tohto sviatku pochádza už zo 4. storočia a nachádza sa na hrobke v chráme v meste Zaragoza (Španielsko). Sviatok Zosnutia Presvätej Bohorodičky má dva významy: zavŕšenie pozemského života Bohorodičky (zosnutie a pochovanie) a jej väčšie preslávenie (vzkriesenie a nanebovstúpenie aj s Jej prečistým telom). Oba významy sú podchytené aj na pravoslávnej ikone Zosnutia.

Na ikone vidíme prečisté telo Najsvätejšej Márie po odlúčení jej duše ako leží na lôžku. Vôkol stoja všetci apoštoli (okrem ap. Tomáša), ktorí vnuknutím Svätého Ducha prišli v tie dni do Jeruzalema a zišli sa v dome apoštola Jána. Toto zázračné privolanie apoštolov, hlásajúcich Božie slovo v rôznych končinách sveta, je na ikonách Zosnutia vyobrazené anjelmi letiacimi na oblakoch s apoštolmi alebo anjelmi stojacimi za chrbtom každého apoštola. Svätý apoštol Peter vzdáva česť Jej telu kadidlom. I keď bola Bohorodička bez osobného hriechu, musela sa podriaďiť zákonu telesnej smrti, aby ju Isus Christos mohol za krátky čas vzkriesiť k novému večnému životu.

Nad telom Bohorodičky sa nachádza Christos – Spasiteľ, ktorý vo svojich rukách drží Máriinu dušu v podobe zavitého dieťaťa, čo označuje počiatok jej nového života na nebesiach. Jej duša sa vyobrazuje so svätoužiarou a je povitá do snehobielych povíjadiel. Spasiteľ sa vyobrazuje tak, ako na ikone Jeho svetlého Vzkriesenia, teda v nebeskej sláve (mandorle, žiare), v ktorej sú často zobrazovaní anjeli, ktorí Ho sprevádzajú. Christos sa javí akoby centrom celej ikony, čo je trochu divné, keďže ide o Zosnutie Bohorodičky. No to je len na prvý pohľad. Na ikone narodenia Christa nájdeme tiež takýto jav – centrom ikony je Bohorodička a nie Christos. Nie je to však ani chyba, ani náhoda, že ikonopisci tieto dve ikony (Zosnutia Bohorodičky a Narodenia Christa) píšú práve takto. Cez Bohorodičku Boží Syn prijal ľudské telo a prišiel na svet a práve cez Christa sa Bohorodička dostala na nebesia, čo je poukázané centrálnym zobrazením Christa na ikone Zosnutia. Črtá sa otázka, prečo dušu Bohorodičky prijal samotný Isus Christos, a nie anjeli, ako nás tomu učí Sväté Písmo (Lk 16, 22) a Pravoslávna Cirkev. Je to preto, že Bohorodička prežila svoj život v úplnej čistote, bez jediného osobného hriechu a je podľa učenia Cirkvi vyššia než anjeli a tak je pochopiteľné, že jej dušu prijal jej Božský Syn. Je to zároveň krásny príklad Christovej lásky k svojej Matke. Tak ako Ho Bohorodička nosila na svojich rukách, keď bol Isus ešte dieťaťom na zemi, tak On teraz, ako prejav vďaky, drží jej dušu na svojich rukách, keď je ona ešte „dieťaťom“ na nebesiach.

Súhlasne s Tradíciou sa na ikone vyobrazujú okrem apoštolov a anjelov aj ďalší ľudia – biskupi a ženy. Na ikone chýba apoštol Tomáš. To preto, aby sa všetci prítomní presvedčili o nanebovstúpení Presvätej Bohorodičky aj s jej prečistým telom. Bola to Božia vôľa. Keď apoštol Tomáš prišiel do Jeruzalema, Bohorodička už bola v hrobe tri dni (v Getsmanskej záhrade). Chcel ešte raz uvidieť Matku ich Učiteľa a tak odkryli jej hrob. No jej sväté telo tam už nebolo. Ikonopisci tak na ikonu napísali jedenásť apoštolov, dvanástym je apoštol Pavol, štyroch biskupov: Dionýza Areopagitského, Jeroteja, Timoteja a Jakuba, prvého jeruzalemského biskupa (na základe im pripisovaných slov bola zostavená ikonografia sviatku) a niekoľko plačúcich zbožných žien. Takto okolo tela Bohorodičky stojí celá Cirkev – nebeská i pozemská.

Pravoslávna Cirkev vidí preslávenie Bohorodičky nie v jej narodení, ale naopak, v jej zosnutí, kedy Božou blahodaťou dosiahla vrchol dokonalosti, svätosť, ktorú je pre človeka možné dosiahnuť. Bohorodička sa stala prvou medzi svätými, ako jedinú ju Christos vydělil zo všeobecného vzkriesenia a Posledného súdu. Jej služba však tým vôbec neskončila. Práve to vyjadruje aj tropar sviatku: „V narodení (Christa) si si zachovala panenstvo, v zosnutí si svet neopustila...“

Na ikone Zosnutia sa častokrát zobrazuje aj udalosť odseknutia rúk anjelom jednému bezbožnému židovi, ktorý chcel počas pohrebu zneuctiť telo Bohorodičky. Ikona Zosnutia je od prvých dôb (najranejšie známe zobrazenia pochádzajú z 9. st.) rovnaká, menil sa len počet detailov a osôb. Ikona sviatku nechce zvestovať smrť, práve naopak, chce všetkým oznámiť slávny deň narodenia duše do večného života.

Sviatok **Pozdvihnutia svätého kríža nášho Spasiteľa Isusa Christa** je posledným z tzv. dvanástich veľkých cirkevných sviatkov a uzatvára aj sviatočný rad na ikonostasoch. Jeho celý názov, ako ho nachádzame v bohoslužobných knihách, je: *Celosvetové pozdvihnutie čestného a životodarného Hospodinovho kríža*. Kríž, kedysi nástroj potupnej a strašnej smrti, je teraz symbolom víťazstva nad hriechom, symbolom života – večného života. Povýšenie kríža je oslavou a víťazstvom Cirkvi, ktorá musela prejsť storočia trýznenia, prenasledovania a ťažkých skúšok – teraz sa stala otvorenou pre svet a krížom ho mení na Božie Kráľovstvo. Aj v samotnom tropare sviatku prosíme, aby nás Hospodin Boh ochraňoval svojím krížom a daroval nám spasenie.

Ikonografia sviatku (aj bohoslužobný text) je založená len na svätej Tradícii. Podľa nej Hospodinov kríž našla v štvrtom storočí svätá apoštolom rovná cisárovná Helena, ktorá sa vypravila na žiadosť svojho syna svätého apoštolom rovného cisára Konštantína Veľkého na archeologickú výpravu do Svätej zeme, najmä na miesta spasiteľných Christových skutkov.

Chcela nájsť aj kríž, na ktorom bol Spasiteľ ukrižovaný. Preto hlavným cieľom výpravy bol Jeruzalem. Nájsť kríž nebolo jednoduché, no svätá Helena v meste našla zbožných potomkov prvých jeruzalemských kresťanov, ktorí jej ukázali, kde bola Golgota a kde sa mohol nachádzať hrob Isusa Christa. Nad tými miestami už boli postavené iné stavby (aj pohanské chrámy), preto ich museli zbúrať a potom začali vykopávkové práce. Skončili sa veľkým úspechom. Svätá Helena našla tri kríže a vedľa nich aj tabuľku s nadpisom „Kráľ židovský“. Našli tiež miesto Christovho hrobu, kde bol neskôr postavený nádherný kresťanský chrám. Ktorý z krížov bol Christov? Vyriešiť to pomohla jedna zázračná udalosť. Počas prenosu krížov po meste sa pri jednom z nich uzdravila žena a bol vzkriesený mŕtvy človek. Tak zistili, na ktorom kríži bol Isus ukrižovaný. Práve tento Christov kríž bol 14. septembra 331 slávnostne pozdvihnutý pred národom rukami jeruzalemského biskupa Makária.

Celá táto udalosť je zachytená aj na ikone. Centrom ikony je Christov kríž, ktorý v rukách drží biskup Makárij. Je odetý do klasického biskupského rúcha, na ramenách má omofor s vyobrazením krížov. Po stranách biskupa sa zobrazujú aj dvaja diakoni, ktorí sú odetí v bielom rúchu a v rukách môžu mať kadidlo. Poniže tejto scény z oboch strán sú zobrazení zbožní kresťania – muži, ženy, deti, mnísi... Hoci svätý Konštantín a svätá Helena neboli osobne prítomní na pozdvihnutí kríža, na ikonách sa zobrazujú pred skupinami ľudí. Ikonografia sviatku tým sleduje ich veľký podiel pri nájdení kríža a tak ikona zobrazuje nielen historickú udalosť, ale svedčí aj o tom, aké miesto má tento sviatok v histórii spásy človeka a kto má na tejto udalosti podiel. Celkovú kompozíciu dotvárajú v hornej časti ikony budovy Jeruzalema, často medzi nimi nájdeme strechy chrámov so symbolom kríža. Nad celou kompozíciou je umiestnený nadpis, ktorý potvrdzuje, o akú udalosť ide.

protodiakon Ján Husár

Použitá literatúra:

УСПЕНСКИЙ, Л. А.: *Богословие иконы Православной Церкви*. Москва 1997.

ЕВДОКИМОВ, П.: *Искусство иконы. Богословие красоты*. Клин 2005.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Иконописцы Святой Руси*. Санкт-Петербург 2008.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Энциклопедия православной иконы*. Санкт-Петербург 2007.